

Владимир Маслак

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ ТРАДИЦИОНАЛИСТСКОГО ТЕЧЕНИЯ
СОВРЕМЕННОЙ РОССИЙСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ К ИНТЕРПРЕТАЦИИ
ИСТОРИИ ГЕТМАНЩИНЫ**

В статье исследуется теоретическая основа современных интерпретаций истории раннего украинской государственности в традиционалистском подходе российской историографии. Выявлены базовые опции, сквозь призму которых концептуализируется история Гетманщины. Показано преемственность российской историографической традиции с советских времен, которую составляют концепции "общерусской культуры" и единого государства, а также великодержавные образ Переяславской рады 1654 г., проанализирована эволюция базовых подходов в рамках великодержавной парадигмы.

Ключевые слова: Гетманщина, российская историография, концепция, великодержавные подходы, традиционализм.

Volodymyr Maslak

**THE CONCEPTUAL APPROACHES OF THE TRADITIONAL PART OF CONTEMPORARY
RUSSIAN HISTORIOGRAPHY TO THE INTERPRETATION OF HETMANATE'S HISTORY**

The article investigates the conceptual approaches of the contemporary Russian Historians to the creation of the model of the Hetmanate's History. As was examined the basic options of the "traditional part" of the Russian historiography are concepts of the "Common Russian culture", Pereiaslav treaty as a final stage of the aspirations of Ukrainians and Russians to the unity, "joint state", formed as a result of the Pereiaslav treaty, and denial of the separate Ukrainian historical narrative. In addition, the Russian historians attempted to modify the traditional approaches in view of the new historiographic trend but did not give up from the imperial interpretation of the Ukrainian history.

Key words: Hetman, Russian historians, concept, velykoderzhavnyi approaches, traditionalism.

УДК 930.25:94(477) "17/19"

Наталія Гончарова

**АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ЯК ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ДВОРЯНСЬКОЇ
БЛАГОДІЙНОСТІ У КАТЕРИНОСЛАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ
(КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XX СТ.)**

На підставі матеріалів фондів Державного архіву Дніпропетровської області зроблено огляд джерел з історії благодійної діяльності дворян Катеринославської губернії Російської імперії наприкінці XVIII – на початку XX ст. Автором виявлено інформативний потенціал і рівень достовірності архівних матеріалів, зроблено висновок про те, що вони є одним із репрезентативних джерел з досліджуваної проблеми. Наголошується на тому, що введення цих джерел до широкого наукового вжитку дає змогу поєднати інформаційні потоки центральних і місцевих архівів та сприятиме максимально об'єктивному визначенню ролі дворян регіону у сфері благодійності.

Ключові слова: архів, дворяни, благодійне товариство, піклувальник, збір пожертвувань.

Вивчення і об'єктивна інтерпретація минулого неможливі без ретельного аналізу першоджерел. Дотримання принципів історизму, системності, об'єктивності та всебічності дослідження на сучасному етапі набувають значної актуальності на тлі зростаючої політизації як соціально-гуманітарних наук загалом, так і історії зокрема. Одним із головних критеріїв науковості досліджень, присвячених вивченню минулого, є неупередженість наведених історичних фактів та зроблених на їх основі висновків. Останнє можливе лише за умов створення комплексної джерельної бази дослідження із ретельним визначенням інформативного потенціалу кожної групи джерел.

Метою статті є характеристика наявних джерельних ресурсів Держархіву Дніпропетровської обл., котрі дають змогу вивчити регіональні особливості історії дворянської благодійності у Катеринославській губернії наприкінці XVIII – на початку XX ст.

Для комплексного вивчення різних аспектів доброчинної діяльності представників дворянського стану необхідна широка та різноманітна джерельна база, зосереджена у центральних та обласних архівних установах України, Російської Федерації, Молдови. Значну цінність для розкриття означеної теми мають архівні джерела, що зберігаються у фондах Держархіву

Дніпропетровської обл. Зокрема, у фонді "Катеринославська міська дума та управа" (ф. 469, 1891–1913, 1916–1918 рр.) зосереджено листування з місцевими благодійними товариствами про організацію лотерей та народних гулянь у міському саду "з метою посилення коштів товариств", під час вивчення якого можна дізнатись про дати створення й особовий склад організацій, порядок проведення та результати згаданих заходів. Крім того, у фонді є справи про передання приватних будинків у м. Катеринославі в оренду міській управі для розміщення навчальних закладів. Певна частина приміщень належала дворянській верстві, котра нерідко надавала будівлі за символічну плату або взагалі безкоштовно [1].

Цінними для розкриття досліджуваної теми будуть матеріали ф. 11 "Канцелярія Катеринославського губернатора" (1871–1917 рр.), серед яких виокремимо: листування з катеринославським губернським жандармським управлінням, директором народних училищ та повітовими поліцеймейстерами про відкриття приватних навчальних закладів. Чимало звернень з цього питання поступало губернатору від дворян (як-от: надвірного радника М. Іванова, Л. Куровського, М. Гнедіна, дочки колезького асесора О. Яковлевої, дочки колезького радника М. Міокович та інших), які зобов'язувалися власним коштом утримувати народні училища [2]. Також у фонді наявне листування з Міністерством внутрішніх справ, повітовими земськими управами та повітовими предводителями дворянства про обрання піклувальників навчальних і лікувальних установ; листування з Катеринославським губернським правлінням та головним в'язничним управлінням про стан в'язниць Катеринославської губернії; клопотання різних осіб та місцевих піклувальних товариств про дозвіл на проведення народних читань, постановку театральних вистав, організацію танцювальних вечорів, влаштування гулянь з благодійною метою [3].

Серед документів канцелярії Катеринославського губернатора також є: справи про нагородження різних осіб за громадську діяльність, допомогу Олександрівському піклувальному комітету про поранених, про боротьбу з чумною та холерною епідеміями в Катеринославській губернії у 1910 р., за участь у роботі місцевих структур Російського товариства Червоного Хреста тощо. Аналіз змісту справ підтверджує, що у переліку висунутих до нагороди чимало представників шляхетного стану: дійсний статський радник І. Григоросуло, колезькі асесори О. Галенковський і В. Лукомський, колезький радник М. Ковтуненко, дворянин М. Велічанський, дворянки В. Хлодовська, Г. Захарова, Л. Литвиненкова та О. Круцко, баронеси В. і Н. Фон-Гейкінг та інші [4].

У ф. 11 зберігаються справи про надання допомоги постраждалим від стихійних лих у Катеринославській губернії, зокрема, від урагану 28 лютого 1914 р. Архівні документи свідчать про створення під головуванням повітових предводителів дворянства особливих комітетів з надання допомоги населенню у Маріупольському та Олександрівському повітах, що найбільше постраждали від стихії; містяться клопотання деяких благодійних товариств губернії про дозвіл їм збирати добровільні пожертвування, влаштовувати доброчинні концерти й вистави на користь постраждалих від урагану, а також їх звіти. Виокремимо ще дві справи цього фонду. Зокрема, у справі 528 від 1906 р. зосереджено матеріали про надання дворянину П. Іванову дозволу на зведення у м. Катеринославі тріумфальної арки "Слава", а справа 453 містить листування катеринославського губернатора фз павлоградським місцевим комітетом Російського товариства Червоного Хреста, у якому очільник губернії забороняв комітету залучати приставів Павлоградського повіту до збору пожертвувань на користь хворих та поранених воїнів у зв'язку із початком російсько-японської війни [5].

У ф. 120 "Катеринославська губернська земська управа" (1878–1888, 1911–1916 рр.) зберігаються списки дворян повітів Катеринославської губернії із зазначенням чинів, звань та титулів, кількісні дані про їх маєтки, окладні аркуші із податками "на дворянські потреби"; листування про становище народних училищ Новомосковського повіту та програми благодійних музичних вечорів на користь незаможних учениць місцевої жіночої прогімназії [6].

У справах ф. 104 ("Катеринославське духовне правління, 1768–1784 рр.") наявні відомості про будівництво церков у різних селах губернії: Барвенкова, Грушеваха, Дмитрівка, Нові Водолаги, зі списками прихожан-жертводавців [7]. Значну кількість справ фонду "Катеринославська духовна консисторія" присвячено збору пожертвувань для відбудови наявних церков у м. Катеринославі та зведення нових; звітній документації про стан Катеринославської духовної семінарії. Окремо згадаємо справу, датовану 1794 р., про будівництво поміщиком Слов'янського повіту, секунд-майором О. Шаховим церкви в ім'я Покрова Пресвятої Богородиці у с. Климовка [8].

Вагому цінність для висвітлення означеної теми має ф. 23 "Канцелярія старшого фабричного інспектора Катеринославської губернії" (1900, 1901, 1912–1917 рр.). Тут знаходимо: відозви Всеросійського аероклубу про збір пожертвувань для створення повітряного флоту; клопотання від катеринославського управління Російського товариства Червоного Хреста (серед засновників та членів якого переважали дворяни) щодо спорудження поряд із лікарнею Червоного Хреста церкви-пам'ятника, де на особливих мармурових дошках будуть викарбувані імена героїв-уродженців краю;

звернення до Катеринославського губернського предводителя дворянства від кобринського повітового предводителя дворянства, який очолював комітет з будівництва Суворовської Св. Петро-Павлівської церкви у м. Кобрин Гродненської губернії [9]. Лист, датований 1913 р., містить прохання посприяти у залученні місцевого дворянства до пожертвувань на зведення згаданого храму, а також пам'ятника О. Суворову та школи його імені.

У справах ф. 540 ("Волосні правління Катеринославської губернії, 1850–1919 рр.") зберігаються важливі для розкриття питання діяльності станових піклувальних установ у губернії матеріали: доповідні про витрати коштів на утримання дітей-сиріт, зокрема дворян, щорічні звіти піклувальників, описи майна, протоколи засідань піклувальних установ тощо [10].

Цікавим джерелом виступають матеріали ф. 134 "Катеринославська контора іноземних поселенців Південного краю Росії" (1781–1857 рр.), серед яких відзначимо справи: про прибутки та видатки коштів із сирітського фонду; про опіку над малолітніми сиротами-дітьми колоністів, зокрема шляхетного походження; про незаконні витрати грошових капіталів, що належать сиротам; листування з опікунським комітетом про добровільні пожертвування на спорудження церков та молитовних будинків у колоніях Новоросійського краю та книги обліку пожертвувань; розпорядження катеринославського губернського правління про затвердження правил для дворян на купівлю та продаж володінь тощо [11]. Також відомості про патронаж дітей у с. Лоцманська-Кам'янка та Краснопілля Катеринославського повіту наявні у фонді "Відділ допомоги біженцям Катеринославського повітового комітету Всеросійського земського союзу" (ф. 688, 1904–1913 рр.) [12].

Фонд "Катеринославський губернський комітет піклувального товариства про тюрми" (ф. 473, 1813, 1860 рр.) зосереджує в собі формулярні списки членів, у більшості випадків дворян, у яких містяться дані про їх роботу в благодійних та піклувальних установах Катеринославщини [13].

Певні дані з теми дослідження знаходимо також у наступних фондах Держархіву Дніпропетровської обл.: договори із приватними особами про здавання приміщень в оренду міській управі для навчальних та піклувальних установ (ф. 836) [14]; звіти про діяльність Катеринославського губернського та Павлоградського повітового комітетів Всеросійського союзу земств і міст допомоги хворим та пораненим воїнам (ф. 20, 817) [15–16]; а також справи про закладення маєтків землевласників до Катеринославського дворянського земельного банку (ф. 559) [17].

Отже, охарактеризована джерельна база відзначається різноманітністю і дає можливість вирішити поставлені завдання комплексного дослідження основних напрямків та форм благодійної діяльності катеринославського дворянства наприкінці XVIII – на початку XX ст. До перспектив подальших розвідок у цьому напрямку належать комплексна джерелознавча характеристика наявних архівних документів і матеріалів інших південноукраїнських губерній, що дасть змогу проаналізувати й уточнити історичні події, визначити загальнодержавні тенденції та встановити регіональні особливості досліджуваної проблематики.

Список використаних джерел

1. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 469, оп. 1, спр. 5, 6. 2. Держархів Дніпропетровської обл., ф. 11, оп. 1, спр. 137, арк. 5, 8, 18, 28; спр. 995. 3. Там само, ф. 11, оп. 1, спр. 104, 248, 332, 364, 365, 449. 4. Там само, ф. 11, оп. 1, спр. 1257, 1374, арк. 4, 10. 5. Там само, ф. 11, оп. 1, спр. 453, арк. 10, 11; спр. 528, 1281, арк. 2, 37, 58, 83–83 зв. 6. Там само, ф. 120, оп. 1, спр. 1в, 1д. 7. Там само, ф. 104, оп. 1 спр. 22, 47, 48, 53. 8. Там само, ф. 106, оп. 1, спр. 15, 54, 278, 305а. 9. Там само, ф. 23, оп. 1, спр. 4, арк. 5, 8–8 зв. 10. Там само, ф. 540, оп. 1, спр. 1, 2, 3. 11. Там само, ф. 134, оп. 1, спр. 31, 166, 219, 387, 575, 651. 12. Там само, ф. 688, оп. 1, спр. 1. 13. Там само, ф. 473, оп. 1, спр. 1, 2. 14. Там само, ф. 836, оп. 1, спр. 1а. 15. Там само, ф. 20, оп. 1, спр. 129. 16. Там само, ф. 817, оп. 1, спр. 1. 17. Там само, ф. 559, оп. 1, спр. 1, 2.

Наталья Гончарова

АРХИВНЫЕ ДОКУМЕНТЫ КАК ОСНОВА ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ ДВОРЯНСКОЙ БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОСТИ В ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ГУБЕРНИИ (КОНЕЦ XVIII – НАЧАЛО XX ВВ.)

На основании материалов фондов Государственного архива Днепропетровской области сделан обзор источников по истории благотворительной деятельности дворян Екатеринославской губернии Российской империи в конце XVIII – начале XX вв. Автором выявлен информативный потенциал и уровень достоверности архивных материалов, сделан вывод о том, что они являются одним из репрезентативных источников по исследуемой проблеме. Подчеркивается, что введение этих источников в широкий научный оборот позволяет совместить информационные потоки центральных и местных архивов и будет способствовать максимально объективному определению роли дворян региона в области благотворительности.

Ключевые слова: архив, дворяне, благотворительное общество, попечитель, сбор пожертвований.

Natalya Goncharova**THE ARCHIVAL DOCUMENTS AS THE BASIS OF RESEARCH HISTORY OF THE NOBLE CHARITY IN KATERYNOSLAV'S PROVINCE
(THE LATE XVIIITH – EARLY XXTH CENTURY)**

Based on the information the State Archives of Dnepropetrovsk region an overview of sources on the history of charitable activities nobles Katerynoslav's province of the Russian Empire in the late XVIIIth – early XXth century. Author identified informative potential and level of objectivity of the archival materials, it was concluded that they are one of representative sources on the researched topic. Is emphasized that the introduction of these sources in a scientific turn allows to combine the information flows of central and local archives and contribute maximally objective definition of the role of the nobility of the region in the field of philanthropy.

Key words: archive, the nobles, charity, trustee, fundraiser.

УДК 930.1**Олександр Ніколайчук****МАТЕРІАЛИ "ПОЛНОГО СОБРАНИЯ ЗАКОНОВ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ"
ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ УЧАСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В РОСІЙСЬКО-
ТУРЕЦЬКИХ ВІЙНАХ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVII–XVIII СТ.:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті розглядається історіографія "Полного собрания законов Российской империи" як джерела до вивчення участі українського народу в російсько-турецьких війнах останньої чверті XVII–XVIII ст. Зазначено, що досі відсутні праці, які розглядали б матеріали "Полного собрания законов Российской империи" у такому контексті. Лише в окремих дослідженнях російсько-турецьких війн XVII–XVIII ст. використовувались документи "Полного собрания законов Российской империи". Проаналізовано праці, що розглядають "Полное собрание законов Российской империи" як юридичну чи історичну пам'ятку. Вказано на особливості використання документів "Полного собрания законов Российской империи" в дослідженнях російсько-турецьких війн.

Ключові слова: російсько-турецькі війни, козацтво, історіографія, законодавчі акти, "Полное собрание законов Российской империи".

На сучасному етапі розвитку української історичної науки до наукового обігу починають залучатися нові комплекси як архівних, так і вже опублікованих джерел. До таких комплексів відносяться і матеріали, що містяться у першому виданні "Полного собрания законов Российской империи" (далі – ПСЗ). Цей кодекс містить понад 30 тис. нормативно-правових актів, що хронологічно охоплюють період з другої половини XVII – до першої третини XIX ст. Документи ПСЗ стосуються найрізноманітніших проблем історії України: політичних, соціальних, економічних, військових та інших, тому їх використання дозволяє значно розширити джерельну базу історичних досліджень. Зокрема, в ПСЗ присутні документи, що несуть різноманітну інформацію про участь українців в російсько-турецьких війнах XVII–XVIII ст. Використання цих джерел в історичних дослідженнях сприятиме висвітленню ролі українського народу в приєднанні Північного Причорномор'я та Криму до Росії.

Незважаючи на інформативний потенціал, як історичного джерела, ПСЗ не стало об'єктом ґрунтовного джерелознавчого дослідження, що значно ускладнює його використання істориками, насамперед, через значну кількість документів та їх невпорядкованість (розміщенні у хронологічному порядку). Через це актуальним є тематичний аналіз матеріалів ПСЗ та створення показників.

Слід зазначити, що відсутні праці, у яких би конкретно розглядали ПСЗ у якості джерела з історії участі українського народу в російсько-турецьких війнах останньої чверті XVII–XVIII ст., незважаючи на те, що самі ці військові конфлікти ґрунтовно вивчалися істориками. Окремі групи документів використовувалися у працях, присвячених окремим війнам, однак серйозний аналіз не проводився. Та й ПСЗ не було надто популярним джерелом, хоча воно вміщує значну кількість документів з історії російсько-турецьких війн та участі у них українців. За нашими підрахунками, більше 300. Тому історіографія цієї теми складається із праць про ПСЗ, які розглядають його в цілому як юридичну чи історичну пам'ятку та досліджень документів цього кодексу з іншої тематики, які, однак, можна використати як приклади аналізу законодавчих актів. Також до історіографії можна віднести і ті нечисленні праці з історії російсько-турецьких військ, які використовували ПСЗ.